

Kronik

Fromme ønsker

Af
Kai
Kjær-Hansen

Et glemt jubilæum trækkes her frem af forglemmelsen, nemlig 300-året for udgivelsen af pietismens programskrift *Pia desideria* – »Fromme ønsker«, forfattet af den tyske teolog og præst Philip Jakob Spener. Kai Kjær-Hansen, tidl. lærer ved Menighedsfakultetet i Århus og for tiden dansk præst i Jerusalem, skriver om Speners fromme ønsker fra 1675 og diskuterer dem i lyset af senere vurderinger

Et betydningsfuldt jubilæum blev vist glemt i 1975. For 300 år siden blev pietismens programskrift *Pia desideria* – »fromme ønsker« – til. Det blev forfattet af Philip Jakob Spener, som senere er blevet kaldt lutherdommens anden reformator.

Skriftet fik enorm betydning. Først udkom det som fortale til Johan Arndts postille »Sande Kristendom«, men blev senere samme år udgivet som selvstændig skrift. Og det blev ikke blot ved ønskerne for Speners »fromme ønsker«. En del forhold blev opfyldt – hvor kort tid det end varede – og gav

også vor hjemlige kirke en åndelig fornyelse. Af danske pietister kan man bare tænke på Erik Pontoppidan og Hans Adolph Brorson, som begge døde i 1764.

At man ikke har ønsket at fejre startskuddet for pietismen kan skyldes mange ting. Hæfter man sig ensidigt ved de ydre forhold, som ofte viste sig i pietismens kølvand, er der vel ikke noget at sige til forglemmelsen. Her kan man tænke på snæversyn og dømmesyge, adiafora (dans og kortspil som synd) og sværmeri samt separatisme og kirke- og sakramentforagt. Hvor

rigtigt det end er i en samlet historisk vurdering af pietismen at iagttage disse forhold, er det imidlertid bundretfværdigt at gøre sig færdig med pietismens grundintentioner ud fra disse forhold.

Mange af Speners fromme ønsker eller forslag er for gode til at blive glemt. Det er de, fordi de er for bibelske. Kærnen i dem er af en sådan værdi, at en og anden i dette land stadigvæk mener, at de er for gode til at blive glemt, og så gode, at de ved indgangen til sidste fjerdedel af dette århundrede godt kunne erindres og bruges. I sig selv er de ikke særlig originale, hvad

væsentlige kristne sandheder aldrig er, når de er styret af den bibelske åbenbaring.

Spener inddeler sit skrift fra 1675 i tre dele. Først giver han en oversigt over den evangeliske kirkes fordærvede tilstand. Her tales der både til præst og lægfolk. Den fordærvede tilstand skyldes den store modsætning mellem læren og livet. De to sider, som skulle modsvare hinanden, modsiger hinanden i de kristnes liv. Øvrigheden er tilfreds bare teologerne lærer ret, den gejstlige stand har nok i sin ortodokse teologi og tager ikke nok hensyn til troens frugter, og lægfolkets kristendom består i at holde visse kirkelige skikke uden at hjerte og livsførelse påvirkes heraf.

I anden del spørger Spener om muligheden for en bedre tilstand i kirken. Da Gud har forjættet en bedre tilstand for kirken, end den nuværende, ser han frem til realisationen af denne. Til hjælp for denne realisation fremsætter han seks forslag. I disse kan – indrømmet – en del detaljer diskuteres, tids- og situationsbetingede, som de er. Men kærnen, anliggendet i dem, er klarnok. Vor tids kirke skulle i det mindste ikke have råd til at sidde sådanne forslag overhørig. Dertil er tilstanden for prekær, hvis man da vil bruge

Carl Fr. Wisløff:
– nådegaver, ikke nok med embeder

de øjne, vi har fået, til at se med.

Første forslag:

At lade Guds ord bo rigelig iblandt os. Dette forslag retter sig både til præster og lægfolk, idet det er ønskeligt at alle kristne er bekendt med hele den hellige skrift, og ikke kun visse dele heraf. Spener fremsætter her den tanke, at folk – uden for gudstjenestetiden – kommer sammen, og i fællesskab læser skriften og opbygger hverandre under præstens ledelse. Ved at holde den hellige skrift fra mennesker havde middelalderens pavekirke kunnet befæste sine onde tanker.

Andet forslag:

Oprettelse og brug af det

Philip Jakob Spener:
– ikke nok at være døbt

åndelige præstedømme. Luthers tale om det almindelige præstedømme forsøges realiseret. Ikke kun de gejstlige er for præster at regne, men det er alle kristne. Hvad de gejstlige er sat til at gøre offentligt, skal andre gøre privat: studere ordet, forkynde, formane og hjælpe andre til at leve et fromt liv. Fastholdes geistlighedens »anmassende monopol« befæstes som i pavekirken tid dens magt over arme kristne. Alt dette betyder dog intet indgreb i præsteembedet som sådan. Tværtimod kan præsteembedet udføre, hvad det er tiltænkt, fordi det får hjælp fra det almindelige præstedømme.

Tredje forslag:

Flittigt at indprente i folket,

at kristendom ikke består i at vide, men i at gøre. Dette blev sagt i ortodoksiens tidsalder, hvor kun ganske få ville sætte spørgsmålstegn ved den kristne læres sandhed. Men det er ikke nok at vide at kristendommen er sand, lige så lidt som der ikke blot skal siges noget om næstekærlighedsbudet. Kristendommen skal leves ud.

Fjerde forslag:

Forholdet til religionsstridigheder. Dette forslag behandler forholdet mellem de kristne og vantroen eller vrangt-troende. Disse skal der bedes for, og de kristne skal foregå dem med et godt eksempel. Sandheden skal fremstilles i kærlighed, hvilket er bedre end disputationer og diskussioner, som i bedste fald kun har ringe berettigelse. I udelt kærlighed skal de kristne leve deres liv, en kærlighed der også er rettet mod de vrangt-troende.

Femte forslag:

Oplæring af prædikanter på skoler og universiteter. Spener ser frem til teologiske fakulteter eller akademier, som kan blive hvad de egentlig skulle være, nemlig »rette planteskoler for kirken og værksteder for den Hellige Ånd, men ikke for verdensånden«. Undervisningen skal være studenterne

til opbyggelse og ikke kun beskæftige sig med kontroversielle stridsspørgsmål, om end der også gives tid til sådanne, for at præsterne skal kunne stoppe munden på modstanderne og bevare deres menigheder for vildfarelser.

Sjette forslag:

Prædiken må lægges an på opbyggelse. »Den kristne kirke ville blive hjulpet bedre, hvis alle prædikanter ville anlægge deres prædikener således, at de nåede deres egentlige mål, nemlig at vække troen og dens frugter hos tilhørerne«. På prædikestolen skal præsterne ikke udstille deres kunst for at vise, de er lærde folk, men de skal enkelt, men med kraft, forkynde Guds ord til de enfoldige.

Afsluttende gøres der opmærksomt på, at da alle Guds nådemidler i ordet og sakramenterne har at gøre med det indre menneske, er det ikke nok at være døbt, hvis ikke det indre menneske holdes fast på Kristus, ikke nok udvortes at nyde den hellige nadver, hvis ikke det indre menneske bliver nærret derved. Ligeledes er det ikke nok med munden at bede, eller at yde Gud tilbedelse i det ydre tempel.

Det ville være en smal sag at fremhæve forhold i den pietistiske vækkelse, som in-

gen i dag ønskede at identificere sig med. En asketisk verdensfjernhed og en lov-mæssig ånd kom i det mindste til at præge den hallensiske pietisme, hvis talsmand var August Hermann Francke. Franches egen omvendelse blev stort set betragtet som model for andre, hvilket ikke kunne føre andet end lovished med sig. Hertil kommer den radikale pietisme, hvis forestillinger var nærbeslægtede med reformationstidens sværmere, hvilket bl.a. gav sig udslag i sakramentforagt samt tilsidesættelse af bibe-lordet til fordel for »åndens tale« hvilket ofte var identisk med fornuftens tale. Spener selv opfattede sig som lutheraner, og det med megen ret.

Uden at ville lægge skjul på at pietismen som historisk fænomen har sine meget iøjne-faldende svage sider, er der dog ikke desto mindre megen opbyggelse at finde i pietismens intention, sådan som den blev fremlagt af Spener. Interessant er det, at folk, som selv hører med til den pietistiske del af kirken, er på det rene med, at de aldrig ville blive godtaget af de gamle pietister af den rette slags, hvis disse skulle afgøre sagen. Denne påstand fremsættes af kirkehistorikeren ved Menighedsfakultetet i Oslo, professor Carl Fr. Wisløff i

en introduktion til en lille nyudkommet norsk bog med smagsprøver på pietistisk teologi og forkyndelse, med titlen: Levende pietister (Lunde 1975). Wisløff trækker fem forhold frem til belysning af hvad pietismen har at give os i dag:

1. Da vor tid har sine problemer at kæmpe med og tidligere tider deres, har det 17. og 18. århundreders pietisme ikke noget at sige os angående detaljer i vor ydre færd som kristne. Derfor er det misvisende at begynde med adiafora-spørgsmål i en drøftelse af pietisme.

2. Pietismen har noget at sige os, hvor nødvendigt det er at fødes på ny for den, som vil gå ind i Guds rige. »Af døbte vrimler stad og land, men hvor er troens brand«. Til mennesker, der blev Guds børn i dåben, må der spørges, om de stadigvæk er det.

3. Pietismen har noget at sige om værdien af det kristne fællesskab. Et normalt kristenliv kan kun leves i samfundet af troende.

4. Pietismen har noget at sige om nådegavernes betydning i Guds rige. – »Til alle tider fristes vi til at tænke, at når vi bare har embeder, institutioner og institutter, organisationer og sekretærer og emissærer – ja, så må da alt være i orden«.

5. Vi trænger stadigvæk til pietismens påmindelse om forsagelsens plads i kristenlivet. Menigheden kan ikke leve ved enkeltstående aktioner og skippertag, som mange godt vil deltage i. Men det jævne og opofrende arbejde i søndagsskole, juniorarbejde o.s.v. uge efter uge, år efter år, er det straks vanskeligere med.

Herefter går Wisløf over til en påvisning af, at pietisternes tale om genfødsel *også* ved Guds ord og Ånd – og ikke kun ved dåben – er både luthersk og bibelsk. »Men vil nogen være mere luthersk end Luther og Pontoppidan, så får de være det«. Så vidt Wisløff.

»Som en forårsvind gik pietismen henover kirkens ager, men der fulgte ingen sommer efter den«, siger Hal Koch i sin bog »Danmarks kirke gennem tiderne«. Pietismens subjektivisme – oplevelseskristendommen – var den indre kræftskade, som efter Hal Kodes mening, tærede dens kraft lige fra begyndelsen. Dog skynder Hal Koch sig at nævne, at pietismens bestemte fastholden ved skriftordet hindrede den i at glide ud i en ren subjektivisme. Men ofte blev skriften tolket ud fra erfaringen eller det indre lys, hvorved den beredte vej for oplysnings- og

fornuftkristendommen.

I dette ligger der et mento til al »pietistisk« vækkelseskristendom også i dag. Og er vore tiders vækkelse udtryk for subjektivismen og skjult fornuftkristendom, kan man ikke ønske den fremgang. Dette ønske er dog ikke ensbetydende med vækkelseskristendommens død. I så fald ville det være ensbetydende med krsitendommens død. Der fulgte heller ikke en stedsevarende sommer efter urkristendommen eller efter den lutherske »vækkelse« i det 16. årh. Hvilket nødvendigvis ikke skyldes, at den havde kræftskade fra begyndelsen. Sommeren hører den kommende verden til, foråret denne. Og selv om der ved forårstide finder visse udskejelser sted, kan det dog ikke være et nej til foråret. Eller sagt mere prosaisk:

Er det noget slemt pietisteri at tale omvendelse til døpte mennesker, noget vammelt oplevelsespjat at kristne kommer sammen for at opbygge hinanden ved at læse og studere Guds ord sammen, bede sammen, lovsynge Gud sammen og tale om åndelige spørgsmål – så er det koldere i kirken end det behøver at være. Og af kulde – såvel som af for stærk varme – kan man dø!

For en kristen kirke til en-

hver tid gælder det således om at finde – for nu at blive i billedet – den rette temperatur, at balancere rigtigt mellem en kold ortodoksi og hed sværmeri. Lettest er det ganske vist at være enten ortodoks, og nøjes med at konstatere faren og have dette som sin eksistensberettigelse, eller at være sværmer og råbe et halleluja for at dække over faktiske trosmodsætninger. Det rigtiste er vel i sin bedømmelse af vækkelser at være styret af det bibelske vidnesbyrd. Er man det, kan man ganske vist ikke udtale et klart ja eller et entydigt nej til f.eks. den pietistiske vækkelse for 300 år siden. Som fænomen, som bevægelse må der lyde *både* et ja og et nej – sådan som der også kan til den karismatiske bevægelse i dag – men til enkelte elementer kan der lyde et ja og til andre elementer et nej.

Derfor kan man ængstes over, at der i bedømmelsen af f.eks. den karismatiske vækkelse ikke altid sondres mellem bevægelsen som sådan og elementerne i den, som der fokuseres på. Siges der ja til bevægelsen over en kam, kan man være angst for at ende i oplevelsestyranne og indifferentisme over for lærespørgsmål. Siger man nej til den over en kam kan man ængstes

for – og nok også være sikker på – at gå glip af en velsignelse både som enkeltperson og som kirke. Interessant er det, at de gamle vækkelsesbevægelser inden for folkekirkens rammer, som stort set har stillet sig skeptisk over for den karismatiske bevægelse, alligevel må indrømme, at elementer fra den har sneget sig ind i dens sammenhænge – ikke som fremmedelementer, men som og for nogles vedkommende glemte elementer – og været til velsignelse.

Gad vide om den gamle pietist Brorsons forhold til vækkelsesbevægelserne, der dengang kom sydfra, kan danne model for os i dag? Pietisme blev jo hurtigt mange ting – dengang. Selv om der var visse grupper i datidens København som skabte røre ved deres kirkefjendtlighed, sakramentforagt og sværmeriske tilbøjeligheder, lod Brorson – og andre med ham – sig dog ikke skræmme ved dette. Hos ham fik pietismen en mere kirkelig karakter hvor det usunde trådte i baggrunden.

For Brorson og for en del andre dengang blev således ikke deres nej til det usunde samtidig et nej til det sunde, til vækkelsen som sådan. Deres ja til vækkelsen fik enorme konsekvenser, idet den efterfulgtes af oplæring og

undervisning. Og dette kunne være et fromt ønske også for vor kirke i de år der ligger forud. For at dette ønske skal opfyldes skal der vist ske ikke mindre end en mentalitetsændring både hos præster og lægfolk – og måske ikke mindre end et under i kirkeministeriet. Men inden dette under sker med efterfølgende bevilninger, kan man alligevel gå i gang i det små. De gamle pietistiske vækkelseskristne fik vist ikke penge for at formane, opmuntre og undervise hinanden. Og som en kristen kirke må lade sig sige af, og hjælpe en verden, hvor 2/3 af jordens befolkning sulter og ikke kan vente på offentlige bevillinger hertil, kan kirken heller ikke vente på at komme en åndeligt talt undernærret menighed hvad angår kristen undervisning til hjælp. Det værste er bare, at mange slet ikke kender til sulten efter Guds ord, hvilket er et dødstegn. Og det nærmer måske for en stor del sammen med den tologi og den forkyndelse der har lydt som nok har kunnet se svaghederne ved de historiske vækkelsesbevægelser – hvilket man ikke behøver en åbenbaring til – men ikke har kunnet sætte noget i stedet. Og det dør en menighed også af!

KAI KJÆR-HANSEN